

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Мақала туралы мәлімет

Конференция атауы	«Жастар және ғылым: бүгiнi мен болашағы» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелiк конференция материалдар жинағы
Сборник	«Молодежь и наука: настоящее и будущее». Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых
Conference	The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «Youth and Science: Present and Future»
Өткiзiлген күнi	7 сәуiр 2025, Атырау
ISBN	978-601-262-587-5
Жинақтағы жариялану №	075
Жинақтағы беттерi	347-350
ӘОЖ/УДК/UDC	ӘОЖ 342.1
Секция	Секция IV. II Адам құқығын қорғау – құқықтық және әдiл мемлекет құрудың кепiлi/ / Защита прав человека – залог создания правового и справедливого государства
Автор(лар)	Аманжол Ж.М.
Мәртебесi	Студент
Ғылыми жетекшi	Ғылыми жетекшiсi, з.ғ.м. – Аманжол Ж.М.
Мақала атауы	ЖАҒАНДАНУ КЕЗЕҢИДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ СУВЕРЕНИТЕТТИҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ ОРНЫ

Ескерту: бұл бет сайтқа орналастыру және мақала PDF-ін сәйкестендіру үшін қосылды. Төменде жинақтағы мақаланың түпнұсқа беттері берілген.

ЖАҒАНДАНУ КЕЗЕҢІНДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ СУВЕРЕНИТЕТТІҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ ОРНЫ

Аманжол Ж.М.

jibek1amanzhol@mail.ru

«Құқықтану» білім бағдарламасының 1 курс студенті

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе Өңірлік Университеті, Ақтөбе қ, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі, з.ғ.м. – Аманжол Ж.М.

Бұл мақалада жаһандану жағдайында құқықтық суверенитеттің маңызы мен оның мемлекеттердің ішкі құқықтарын қорғаудағы рөлі қарастырылады. Жаһандану – бұл әлемдік экономика мен мәдениеттің, қоғамдардың, саясаттың және құқықтың өзара ықпалдастығы мен бірігу процесі. Бұл процесс елдер арасындағы байланыстарды нығайтып, халықаралық интеграцияны қалыптастырады, сонымен қатар ұлттық мемлекеттердің саяси, экономикалық және мәдени тәуелсіздігіне де әсер етеді. Жаһандану кезеңінде ұлттық мемлекеттердің құқықтық суверенитеті үлкен сын-қатерлерге тап болып отыр. Жаһандану процесі халықаралық байланыстардың тереңдеуі мен елдер арасындағы интеграцияны арттырғанымен, бұл процесс әр түрлі елдердің құқықтық тәуелсіздігіне, ұлттық мүдделеріне және егемендігіне қатер төндіреді.[1] Құқықтық суверенитет – мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатына қатысты толық бақылау құқығын білдіреді. Бұл мақалада жаһандану жағдайында суверенитетті сақтап қалудың жолдары, оның халықаралық қатынастардағы рөлі, сонымен қатар мемлекеттердің құқықтық суверенитетті сақтау үшін қолданатын әдістері талқыланады. Құқықтық суверенитеттің сақталуы тек ұлттық қауіпсіздік үшін емес, сондай-ақ халықаралық құқықтың дамуында маңызды рөл атқарады. Мақалада жаһанданудың құқықтық суверенитетке ықпалы, құқықтық интеграцияның пайдасы мен кемшіліктері және ұлттық құқықтық жүйелердің жаһандық аренада өз орнын табуы туралы мәселелер қарастырылады.

Қазіргі әлемде жаһандану үдерісі мемлекеттердің ішкі және сыртқы саясатында айтарлықтай өзгерістер әкелуде. Әсіресе, халықаралық экономика мен саяси қатынастардың тереңдеуіне байланысты мемлекеттердің дербестігі мен егемендігі жаңа сын-тегеуріндерге тап болуда. Осы үдерісте құқықтық суверенитет – мемлекеттердің құқықтық жүйелерінің толық тәуелсіздігі мен ішкі заңдарын басқа мемлекеттердің ықпалынан қорғау құқығы ерекше маңызға ие болып отыр.

Құқықтық суверенитет ұғымы халықаралық құқықтың негізін құрайтын басты ұғымдардың бірі болып табылады. Суверенитет – бұл мемлекеттің өз аумағында ішкі және сыртқы істерінде толық билік жүргізу мүмкіндігі. Бұл концепция алғашқыда Батыс Еуропадағы мемлекеттіліктің негізі ретінде пайда болды және мемлекеттердің сыртқы күштерден тәуелсіз болуын білдіреді.

Құқықтық суверенитеттің маңызы, ең алдымен, мемлекеттің ішкі тәртіпті өз еркімен жүргізу мүмкіндігімен байланысты. Жаһандану жағдайында мемлекеттер халықаралық ұйымдарға, халықаралық келісімдерге және халықаралық құқыққа тәуелді болғанымен, олар әлі де өздерінің ішкі заңдарын қабылдауға және іске асыруға құқықтары бар екенін анық көрсетуі тиіс.

Суверенитеттің екі негізгі түрі бар: ішкі суверенитет және сыртқы суверенитет. Ішкі суверенитет – бұл мемлекеттің өз ішіндегі заңдарды қалыптастыру және оларды жүзеге асыру құқығы. Сыртқы суверенитет – бұл мемлекеттің халықаралық қатынастардағы тәуелсіздігі мен халықаралық құқықты қабылдаудағы еркіндігі. Жаһандану жағдайында, әсіресе халықаралық ұйымдар мен келісімдер көбейген сайын, сыртқы суверенитеттің маңызы ерекше артып келеді.

«Суверенитет туралы айтқанда, оның тек нақты тәуелсіздік емес, құқықтық тұрғыда анықталатын ұғым екенін ескеру қажет. Көне француз заңгерлері бұл ұғымды корольдің билігімен байланыстырып, мемлекеттердің толық тәуелсіздігі туралы пікір айтқанымен,

қазіргі заманда бұл түсінік өзгерген. Заманауи мемлекеттер бір-бірімен тығыз байланысты және өзара тәуелді болып отыр. Бұл жайлы Лоримердің сөзімен айтқанда: "прогрессивті мемлекеттердің өзара тәуелділігі де прогрессивті түрде дамиды". Демек, қазіргі таңда суверенитет – бұл күштің нақты емес, заңды сипатқа ие ұғым. Әлбетте, бұрын суверенитет үшін тек қана күш қолданылған болатын, корольдер өз билігін қорғау үшін қан төгіп, әскери қақтығыстарға барса, қазіргі уақытта оны түсіндіру мен қорғау үшін заңдық және ғылыми тәсілдерге жүгіну керек. Бұл өзгешелік суверенитеттің бүгінгі мәнінің құқықтық формалдылық ретінде қалыптасуына әсер етті. Қазіргі уақытта суверенитет бұрынғыдай материалдық күшке емес, мемлекеттердің халықаралық құқық аясында бір-бірімен өзара тәуелділігінің заңды аспектілеріне негізделген. Тек қана "құқықтық" тұрғыда қарай отырып, суверенитетті сақтау маңызды болып табылады»-деп В.М. Гессен өз кітабында жазып кеткен болатын. [2]

Мемлекеттік егемендік мәселелерін жан-жақты талдау үшін заң ғылымында ұсынылған егемендік идеяларының эволюциясын зерттеу қажет болып көрінеді. Мемлекеттік егемендіктің теориялық және құқықтық ережелерін жетілдіру кезеңдерін талдау, ең алдымен, егемендік тұжырымдамасының пайда болуы мен дамуы туралы мәселені қарастырудан тұрады, бұл оның мемлекет өмірінің жекелеген кезеңдеріндегі эволюциясының тән белгілері мен негізгі заңдылықтарын бақылауға мүмкіндік береді.

Егемендік тұжырымдамасының пайда болу проблемасына қатысты бірыңғай тәсіл жоқ. Жұмыста назар бір уақытта қалыптаспаған егемендік туралы негізгі ережелерге, бірақ олардың өзіндік ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі мемлекеттердің тарихи даму процесіне аударылады.

"Егемендік" ұғымы "билік" ұғымымен тікелей байланысты. Бұл байланыс белгілі бір билік түрінің субъектісіне тән артықшылықты құқықтарда жатыр. Егер бұл билік кез-келген аумақта үстем жағдайға ие болса және кез-келген сыртқы күштерден тәуелсіздіктің үлкен дәрежесімен, сондай-ақ мемлекет ішіндегі үстемдікпен сипатталса, онда мұндай билікті егеменді деп санауға болады. Тәуелсіз мемлекет егеменді биліктің тасымалдаушысы болып саналады, демек, егеменді билік - бұл ең жоғарғы сатыдағы мемлекеттік билік. Жоғарыда айтылғандардың бәрі егемендіктің қалыптасу кезеңі алғашқы мемлекеттердің пайда болу кезеңін қарастыру керек деген қорытындыға әкеледі. [3]

Жаһандану процесі әлемдік экономика, сауда, ақпарат және технологияның жылдам дамуымен сипатталады. Бұл мемлекеттің дербестігіне әсер ететін жаңа факторлардың пайда болуына әкелді. Мемлекеттердің ұлттық суверенитеті, яғни өз ішкі және сыртқы саясатында еркін болу құқығы, халықаралық құқықтық тәртіптің әсеріне ұшырайды. Мысалы, халықаралық сауда ұйымдары, климаттық келісімдер мен халықаралық келісімдер мемлекеттердің бір-біріне тәуелділігін күшейтеді, сондықтан әрбір мемлекет өзінің саясатында ғана емес, басқа елдермен келісім жасау барысында да халықаралық заңдарды ескеруі қажет.

Қазіргі уақытта жаһандану тек экономикалық саламен шектелмей, саяси, құқықтық және мәдени салаларды да қамтуда. Халықаралық құқықтық жүйе мемлекеттің ішкі заңдарын келісімдер арқылы қалыптастырып, оны белгілі бір нормалар мен стандарттарға сәйкестендіруге мәжбүр етеді. Бұл жерде ұлттық заңнамалардың халықаралық стандарттармен үйлесімділігі басты рөл атқарады. Яғни, суверенитет түсінігі жаңа көзқарасқа ие болып, ол халықаралық құқықтық құрылымдар мен ұйымдардың қатысуын талап етеді.

Жаһандану жағдайында құқықтық суверенитетті сақтаудың маңызы ерекше. Бұл концепция мемлекеттің саяси дербестігін ғана емес, сонымен қатар оның ішкі құқықтық жүйесін қалыптастыру және халықаралық құқықтық тәртіпті қолдаудағы жауапкершілігін де білдіреді. Бүгінгі күні мемлекеттер арасында құқықтық суверенитетті сақтау үшін халықаралық құқықтық механизмдер мен ұйымдар маңызды рөл атқарады.

Жаһандану кезеңінде мемлекеттердің арасындағы халықаралық байланыстардың нығаюы олардың егемендігін шектеуі мүмкін. Бұл процесс халықаралық құқықтың үстемдігін, халықаралық ұйымдардың ықпалын күшейтеді, бірақ сонымен қатар әр мемлекеттің құқықтық

суверенитетіне қатер төндіреді. Мемлекеттердің халықаралық келісімдерге қосылуы олардың ішкі заңдарына әсер етуі мүмкін, бірақ бұл суверенитеттің әлсіреуі ретінде қабылданбауы керек. Мемлекеттердің халықаралық құқықпен үйлесімді болуы олардың ішкі суверенитетін толық қорғауға мүмкіндік береді.

Алайда, жаһандану динамикасы мемлекеттердің әртүрлі салалардағы (экономикалық, саяси, ақпараттық және т.б.) өзара тәуелділігінің артуы мен белгілі бір мемлекеттің өз қалауы бойынша мемлекетшілік мәселелерді өз бетінше шешу құқығы арасындағы қайшылықтарды күшейтетінін жоққа шығаруға болмайды. Осыған байланысты мемлекеттің егемендігінің "тағдырына" қатысты көптеген ғылыми пікірталастар аралас, кейде қарама-қайшы тұжырымдардың көптігіне әкеледі. [3]

Жаһандану үдерісі мемлекеттің ішкі заңдарына халықаралық ықпалдың артуына себеп болады. Халықаралық құқық, халықаралық экономикалық ұйымдар, сауда-саттық және дипломатиялық қатынастар әлемдегі көптеген мәселелерді шешуде маңызды орын алуда. Алайда жаһандану мемлекеттің ұлттық заңдарын халықаралық құқықтың талаптарымен үйлестіруді талап етеді. Бұл жағдай мемлекеттің құқықтық суверенитетін сақтау үшін жаңа тәсілдер мен заңдық механизмдерді дамыту қажеттігін көрсетеді.

Жаһандану контекстінде құқықтық суверенитеттің сақталуы халықаралық заңдардың мемлекеттік тәуелсіздікті бұзбайтын ережелеріне негізделеді. Әр мемлекет өзінің заңдарын шығаруға және оларды жүзеге асыруға құқылы, алайда бұл халықаралық заңдарға қайшы келмеуі тиіс. Халықаралық келісімдер мен ұйымдар мемлекеттердің құқықтарын бұзбауға тиіс. Сонымен қатар, халықаралық құқықтың талаптарына сәйкес келу мемлекеттің ұлттық мүдделеріне зиян келтірмей, олардың қолданысындағы заңдарды бейімдеуді қажет етеді.

Құқықтық суверенитеттің халықаралық құқықпен байланысы:

Халықаралық құқық және халықаралық ұйымдардың әсері мемлекеттің ішкі заңдарына тигізетін әсері мемлекеттің құқықтық суверенитетінің сақталуы мәселесін қиындатады. Халықаралық құқық мемлекеттердің өзара қарым-қатынасын реттейді, бірақ оның ұлттық құқыққа әсері де елеулі болып табылады. Халықаралық құқықтың халықаралық келісімдерге қатысты талаптарын орындау әр мемлекеттің ішкі заңдарымен сәйкес келуі тиіс.

Құқықтық суверенитетті сақтау үшін мемлекеттер халықаралық құқықтың нормаларын қабылдағанымен, олардың ұлттық мүдделеріне қарсы келмейтін заңдарды қабылдауы керек. Мысалы, Еуропалық Одақтың заңдары әр мемлекетке қатысты құқықтық нормаларды бірдей етеді, бірақ әр мемлекеттің құқықтық суверенитеті сақталады. Әр мемлекет ұлттық заңдарына өзгерістер енгізе отырып, халықаралық келісімдерге сәйкес келе алады.

Жаһандану талаптары; жаһандық проблемаларды шешу қажеттілігі мемлекеттердің әртүрлі құқықтық сипатқа ие ұйымдарға, бірлестіктерге, одақтарға кіруіне әкеледі, мемлекеттердің неғұрлым қарқынды интеграциясы мен өзара тәуелділігіне ықпал етеді. Мұндай жағдайда мемлекет енді жалғыз емес, бірақ әлемдік жүйенің дамуының негізгі элементі болып қала береді, ол өзінің егемендік құқықтары мен функцияларының бір бөлігін береді, бірақ егемендікті емес, объективті - алғышарттармен шартталған, оның ұлттық мүдделерін қорғауға және жүзеге асыруға ықпал етеді.

Жаһандану және интеграция процестері Қазіргі әлемдегі мемлекеттік құрылымның айтарлықтай өзгеруіне әкеледі. Федерация мен оның субъектілерінің егемендігі туралы мәселе маңызды болып табылады. Еуропалық Одақтың (ең табысты мемлекетаралық бірлестіктің) талдауы оған мемлекеттің, оның ішінде федерацияның көптеген белгілері тән деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Алайда, қазіргі уақытта ЕО-ны Федерация ретінде қарастыру мерзімінен бұрын. [4]

Құқықтық суверенитетті сақтаудың маңызды тәсілдері бар. Олардың ішінде:

- Халықаралық келісімдерге қатысу: Мемлекеттер халықаралық келісімдер мен ұйымдарға мүше бола отырып, халықаралық құқыққа сәйкес келетін заңдарды қабылдайды. Бұл әдіс мемлекеттің құқықтық суверенитетін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, себебі мемлекет өз еркімен келісімдерге қол қояды.

- Құқықтық интеграция: Мемлекеттер өздерінің ішкі заңдарын халықаралық құқықпен

үйлестіріп, интеграцияны қамтамасыз етуі керек. Бұл мемлекеттердің халықаралық құқыққа бейімделуін жеңілдетеді және олардың ұлттық мүдделеріне сәйкес келетін заңдарды қабылдауға мүмкіндік береді.

- Ұлттық заңдардың өзектілігі: Мемлекеттер өздерінің ұлттық заңдарын халықаралық құқыққа сәйкес келтіре отырып, ішкі құқықтық жүйенің тиімділігін арттыра алады. Бұл мемлекеттің суверенитетін сақтай отырып, халықаралық қатынастарда өзінің орнын сақтауға мүмкіндік береді.

- Сот және арбитраждық шешімдер: Мемлекеттер халықаралық құқыққа сәйкес шешім қабылдай отырып, өздерінің ішкі заңдарын халықаралық деңгейде қорғауға мүмкіндік алады.

Жаһандану жағдайында құқықтық суверенитет мемлекеттердің ішкі және сыртқы саясатын басқаруда маңызды рөл атқарады. Алайда жаһандану процесі мемлекеттің ұлттық заңдарын халықаралық құқықпен үйлестіруді талап етеді. Құқықтық суверенитетті сақтап қалу үшін мемлекеттер халықаралық құқықтың талаптарына сай жұмыс істей отырып, өздерінің ішкі заңдарын халықаралық стандарттармен сәйкестендіруі тиіс.

Суверенитетті сақтау үшін мемлекеттер халықаралық құқықты қолдай отырып, ұлттық мүдделерін қорғау жолында үнемі жұмыс істеуі қажет. Сондай-ақ, мемлекеттер халықаралық ұйымдармен келіссөздер жүргізу арқылы өздерінің құқықтық суверенитетін нығайтып, халықаралық қатынастарда өз орнын табуға мүмкіндік алады.

Мемлекеттер өздерінің ішкі саясатын жүргізуде халықаралық құқықтың ережелерін ескеруге тиіс, бірақ бұл олардың ұлттық мүдделерін қорғауға кедергі жасамауы керек. Құқықтық суверенитет мемлекеттік биліктің өзіндік құрылымына да қатысты, өйткені әрбір мемлекет өзінің заңнамалық, атқарушы және сот биліктерінің тәуелсіздігін қамтамасыз етуі тиіс. Бұл жағдайда, халықаралық ұйымдар мен соттар мемлекеттердің құқықтарын сақтай отырып, әлемдік мәселелерді шешуге үлес қосады.

Халықаралық қатынастарда құқықтық суверенитеттің орны өте маңызды. Жаһанданған әлемде мемлекеттер бір-бірімен тығыз байланыс орнатып, халықаралық келісімдер мен ұйымдар арқылы өзара іс-қимыл жасайды. Бұл жерде мемлекеттердің құқықтық суверенитеті халықаралық құқықтық жүйеде орныққан нормалар мен принциптерге сай болуы керек. Жаһандану жағдайында ұлттық мүдделер мен халықаралық құқық нормалары арасындағы теңгерімді сақтау маңызды.

Мемлекеттердің халықаралық қатынастардағы құқықтық суверенитеті, негізінен, келесі аспектілерде көрініс табады:

1. Халықаралық ұйымдар мен келісімдер: Әрбір мемлекет халықаралық ұйымдардың мүшесі бола отырып, келісімдерге қол қойып, белгілі бір міндеттемелерді өз мойнына алады. Бұл халықаралық құқықтық жүйенің қалыптасуына және мемлекеттердің бір-бірімен байланыс орнатуына мүмкіндік береді.

2. Халықаралық соттар: Құқықтық суверенитетті сақтауда халықаралық соттардың маңызы зор. Мысалы, Халықаралық Құқық Соты мен Еуропалық адам құқықтары соты мемлекеттердің халықаралық құқық нормаларын сақтауын бақылап, олардың арасында туындайтын дауларды шешуде маңызды рөл атқарады.

3. Құқықтық тұтастық және өзара тәуелділік: Жаһандану жағдайында мемлекеттер бір-біріне экономикалық, әлеуметтік және саяси тұрғыдан тәуелді болып отыр. Халықаралық сауда, инвестициялар, қоршаған ортаны қорғау және адам құқықтары сияқты мәселелер мемлекеттер арасында ынтымақтастықты талап етеді. Бұл жағдайда мемлекеттердің құқықтық суверенитеті халықаралық құқық нормаларына сәйкес үйлесім табуы керек.

Жаһандану жағдайында құқықтық суверенитетті сақтау маңызды міндет болып табылады. Сондықтан, мемлекеттер халықаралық құқықтың нормалары мен стандарттарын ескере отырып, ұлттық заңнамаларын қайта қарастыруы керек. Сондай-ақ, халықаралық келісімдер мен ұйымдардың жұмысына белсенді қатысу маңызды.

Мемлекеттер халықаралық деңгейде құқықтық суверенитетті сақтай отырып, өздерінің ішкі құқықтық жүйелерін нығайтуы керек. Сонымен қатар, халықаралық құқықтың қағидаттарына қайшы келмей, өз мүдделерін қорғау үшін мемлекеттер арасында тығыз